

R.

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 8. SZÁM.

P. Z. CZI HORVÁTH ÁDÁM
J. 64. / 499 SZ.
NEKESKÖNYVE

IRTA:

MÉSZÖLY GEDEON

SZEGED, 1930.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

XB 49692

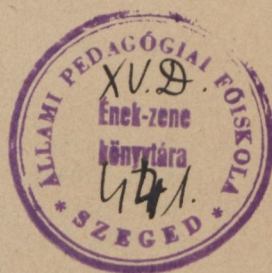

A SZEGEDI ALFÖLDKUTATÓ BIZOTTSÁG KÖNYVTÁRA.
IV. (TÁRSADALOM- ÉS NÉPRAJZI) SZAKOSZTÁLY KÖZLEMÉNYEI. 8. SZÁM.

PÁLÓCZI HORVÁTH ÁDÁM ÉNEKESKÖNYVE

IRTA:

MÉSZÖLY GEDEON

*Tisztelettel
Mészöly Gedeon*

Állami Polgári Iskola Tanítói és Tanulóinak Könyvtára.	
Érkezett: 19... év... hó... n.	
Leltári szám: 529.	Csoportszám: 199 XV. c.

SZEGED, 1930.

SZEGED VÁROSI NYOMDA ÉS KÖNYVKIADÓ RÉSZVÉNYTÁRSASÁG.

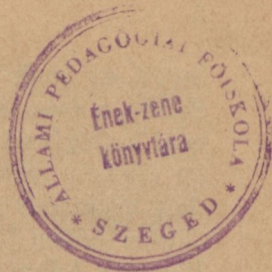

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000556678

Apostolok oszlása — még az én deákkoromban az öregebb urak így emlegették a tanuló ifjúságnak *exámenek* után való szétoszlását. Ez az „apostolok oszlása” szólás a biblián nevelt kollégiumi deákság nyelvében termett, célzásul az Apostolok Cselekedeteiről írott könyv XI-dik részének 19-dik versére. Tréfás szólás az Alma Matertől búcsúzó ifjak szájában; de most emberöltők multán a hazai művelődéstörténet távlatából látjuk, hogy a régi kollégiumok új meg új rajának férfikori pályája ezt a tréfás szólást annak eredetéhez méltó komoly igévé avatta. A régi kollégiumok növendékei csakugyan apostolokká váltak, tudomány, irodalom, magyarság apostolaivá. Jókai regényeiben, minél inkább távolodunk tőlük, annál inkább látjuk a kortörténeti mélységet. S Jókai akkor, mikor regényt ír arról, hogy a mult század hajnalán kik mozdították haladásra ezt az egész magyar glóbuszt, a debreceni kollégium növendékeit teszi meg a nemzeti művelődés apostolaivá a „Mégis mozog a föld”-ben. A gyermek és szülő közt gyakran előfordul a két nemzedék szokott ellenkezése s gyakran van igaza inkább a gyermeknek; de a gyermek lelki értékei mégis a szülői nevelés érdeme. A Csokonaiak holtig duzzoghatnak az Alma Materre, mégsem lettek volna Csokonaiak az Alma Mater nélkül. Akár kedves emlékezéssel, akár keserűséggel vágtak neki a világnak az öreg kollégium tanítványai, mind onnét hozták tálentomaikat s vitték kamatoztatni széjjel ország szerte. Nem igazságtalanság-e valakinek adományait elfogadni, azután az adakozó szegénységét kigúnyolni? Nem igazságtalanság-e az Alföld elmaradottságát hánytorgatni, holott az alföldi városok iskolái élükön a debreceni főiskolával, nemcsak az Alföldre, hanem Túladunára és az ország egyéb részeire is eregették a szellemi munkásokat? Az Alföld kultúrmérlegében nemcsak azon jeleseknak kell föltüntetve lenniük, akik itt éltek, haltak, hatottak az Alföldön, hanem azoknak is, akik az ország más vidékein világoskodtak avval a lámpással, melybe az olajat az Alföld iskoláiban gyűjtötték.

PÁLÓCZI HORVÁTH ADÁM is Dunántúl élt, mint kis gyermek, mint férfi, mint öreg; de fogékony ifjúságát, tizenhárom éves korától húszig (1773—1780) a debreceni kollégiumban töltötte. Dunántúl földmérősködött, ott írta csillagászati munkáit, de a hozzá való tudományt Hatvanitól hozta Debrecenből. Dunántúl írta verseit, énekelte vallásos és világi énekeit, úgy, hogy a Dunántúl írói közt em-

legeti az irodalomtörténet. De írói munkásságában az, ami marandó, a messze Alföldről való. Életrajzírója ezt jegyzi meg a debreceni kollégiumi életről: „Dalai is voltak és vannak ez életnek. S az itt énekelt versek közül nem egyet megtalálunk a HORVÁTH ADÁM dalgyűjteményében“. Lelkének az a szála, melyen dalai zengettek, „Debrecenben jött erősebb és folyton tartó rezdülésbe“. (GARDA SAMU: Horváth Ádám életrajza, 9. l.) HORVÁTH JÁNOS így jellemzi HORVÁTH ADÁMOT: „Az *énekes vers-írásnak* e korban legeltökéletesebb, legzeneibb és magyarosabb szándékú képviselője: Pálóczi Horváth Ádám. Igazi énekes verselő volt s dallamkultusza és természetes zenei érzőke (mírói verstani értekezése is tanúskodik) kora legbuzgóbb népdalkedvelőjévé tette. Szerette, tudta s feljegyezte a fülébe jutott régi énekeket, költött maga is kedvelt áriákra vagy saját dallamára, régieket kiegészített, átírt, travesztált. Így jött létre az ő legnagyobb jelentőségű munkája, kéziratos énekes könyve, melynek címe: *Ó és Új mintegy Ötödfél száz Énekek, ki magam tsinálmánya, ki másé*“. (HORVÁTH JÁNOS: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig, 84. l.) E műről egynéhány lappal odébb ilyen értékelés olvasható: „Bár szétszórta sokat közzétettek gyűjteményéből, nagy szégyenünk, hogy legalább az a része, mely nem az ő csinálománya, hanem *másé*, végeredményben a népé, a magyarságé; mind a mai napig nincs önálló kiadványban közzétéve!“ (88. l.) Igen a magyarságé, főképpen az Alföld magyarságáé, hiszen annak társaságában vált HORVÁTH ADÁM a magyar dalok kedvelőjévé s ott kezdte gyűjteni e gazdátlanul csapongó pillangókat. Mi tehát, az Alföld szellemi múltjának kutatói, a magunk részéről is sürgetjük ama becses gyűjtemény kiadását. Míg pedig az meg nem történik, addig is a kiadás tökéletesebbé tétele végett helyreigazítunk itt egy fontos tévedést, mely HORVÁTH ADÁM énekgyűjteményének kéziratai felől egyik irodalomtörténeti műből a másikba öröklődik.

Kezdjük a helyreigazítást egy anekdotával, melyben több történeti igazság van, mint az irodalomtörténetíróknak e tárgyról való megjegyzéseiben. HORVÁTH ADÁMRól, mint igen eredeti egyéniségről, sok anekdota keringett még életében s került ezekből TÓTH BÉLA *Anekdotalincs*-ébe is:

„Pálóczi Horváth Ádám, — olvassuk ottan (II: 128) — a szittya magyar poéta, írta a strassburgi minét nótájára azt a híres verset:

Nossza pajtás, szokjunk rá, kapjunk rá
A német táncra, a német táncra;
Hej mert úgy is ráverték, ráfűztek bennünket
A szolgál-láncra, a kutya-láncra!
De szánd meg Árpád, szánd unokádat,
Ne hagyjad véren szerzett hazádat!

Ezért a nótáért Ferenc *ad audiendum verbum regium* idézte Pálóczi. A kemény magyar poéta el is ment Budára, (hiszen ott lakik a magyar király, hát ott kell keresni), de nem találta ott, a durva német kapus elutasította. Akkor azt gondolta, hogy talán Visegrádon van a magyar király a nyaralójában. Elment hát Visegrádra. Ott meg csak baglyok huhogtak.

Erre elment Tatára, azt vélvén, hogy ott lesz a magyar király, mert az a másik királyi nyaraló. Onnan meg az Esterházy lakájai utasították el.

Jó Pálóczi Horváth Ádám erre nyugodtan hazament Somogyba, mint aki eleget tett kötelességének. Őt a magyar király elé idézték, hát el is ment mindenhová, ahol a magyar király lehet; már abban aztán nem ő a hibás, ha a felséges úr nem volt sehol.

Úgy kellett őt erőszakkal Bécsbe vinni, mert nem akarta tudni, hogy a magyar király Bécsben lakik.

Ferenc császár aztán hosszú német beszédben korholta őt le azért a kuruc versért. Mikor a dorgatórium véget ért, Horváth Ádám mélyen hallgatott.

— No nincs semmi mentsége? — kérdezte a császár.

Pálóczi Horváth Ádám meg csak annyit mondott:

— *Ájer majesztét, niksz dájcs*“.

Így szól az anekdota; mármost mi ebből a valóság?

1814. jún. 13-án írja HORVÁTH ÁDÁM KAZINCZY FERENCnek, hogy: „némely munkákat rész szerint készítettem, rész szerint öszve szedtem, úgymint 1-o, a' 4-dik tag holmit, melyet ki nyomtatás végett Gr. Szapári Péter vett által; de mikor láthat világot nem tudom. 2-o. *ötödfélszáz régibb és újabb énekeket*, de ez Poshumus munka lessz“ (VÁCZY: KazLev. XI: 423—4). Tehát ez az énekgyűjtemény, mely száz év múlva is megtartotta becsét, sőt még ma becsesebb, mint a maga idejében volt, már 1814-ben készen volt. Jól tudta ennek értékét, éppen a szájhagyományból összeírt rész értékét HORVÁTH ÁDÁM is, hiszen maga mondja, hogy ezekből „a' hónyi, régi és közép idejű énekek“-ből, melyek nem övéi, „egynéhánynak örök elveszését jobban károllja, mint a' hódoltató Táborból egy hatvan fontos ágyúnak“. (KazLev. XII: 526.) Nehéz rezignációval jövedölte meg poshumus voltukat, hogy „nem ő adhat nekik örök életet“ (uo.). Tehát mint a régi lantosok, ő is élőlőszóval adogatta elő ő és új énekeit az ismerős vármegyék nemeseinek társágában. Hiszen még kínos betegségében sem hagyta el nótás kedve, még akkor is „danolt úton, útfélen“ (KazLev. XII: 397). A nemesi rendek pedig szívesen hallgatták az „öszve jövésekben“, úgyhogy ritkán énekelt „kényszerítés nélkül“ (KazLev. XII: 245). Mi nem élvezzük már a táncoló ritmusban, tördelt sorokban, tarkán elhelyezett rímekben való politizálást, nem is értjük már könnyen a politi-

kai célzásokat. De éppen az időszerűség, az alkalmiság, érthetővé és élvezhetővé, sőt népszerűekké és lélekre hatókká tette a maguk idejében HORVÁTHnak maga szerzette politikai énekeit is, mint KAZINCZY nevezi: „a csimbókos poétának *magyar lelkű dalait*“ (KazLev. XII: 475).

Ezek közül való az is, melyről az anekdota szól.

Mikor ARANY LÁSZLÓ a *magyar politikai költészetéről* értekezik és HORVÁTH ADÁMOT az ezernyolcszázötven évekkel együtt jellemzi, szintén hosszasan foglalkozik amaz énekkel.

„A nemesi büszkeség dicsőítésére — úgymond (BSzemle IV: 116) — a század második tizede óta nem volt többé alkalmas idő. A fölkelő sereg, melyről lelkesült bizalommal remélték, hogy szét fogja szórni a zsoldosok seregeit, laza szerkezetében szétfoszott az ellenség előtt. Minden józan hazafi belátta, hogy e régi honvédelmi intézmény tovább fenn nem tartható, mert elavult. De a bécsi kormány elavultnak tartá az ország alkotmányát is s könnyű szerével túl akart rajta lépni. Az 1811-diki országgyűlésnek már nem lehetett ez iránt kétsége, de a kormány törvénytelensége ellen nem volt egyéb fegyvere a passiv ellenállásnál. Elcsüggesztő korszak következett a nemzetre. A napoleoni háborúk s az országos csőd vagyoniilag kimeríté, a szent szövetség által beiktatott új politikai rendszer elvette minden jobb kilátását, a közügyek kezelésében az abszolút kormány mind hátrább kezdte szorítani, a műveltebb osztályokba bekapott a német társalgás s az egész nemzet mintegy elszibbadni látszott. Vége volt az 1790-diki alkotmányos reményeknek, vége a loyálisban büszkélkedő hadi dicsvágynak. Lejárt az emelkedett hangú hazafias ódák ideje, s helyét a csüggedés hangulata foglalta el és ama gúny, mely saját érzelmét is, a nemzetét is kicsúfolja. Az öreg Horváth Ádám elkecsereedett iróniával fakadt ki a németes művelődés ellen: *Hát isten neki, kapjunk rá, szokjunk rá a német táncra; Bécs után úggyis minket ver a német a szolga láncra. Stájer tánc végzi a manifestummal kezdett minémet. Futva harcolunk egy franc komandó szóra; az orosz lány is így fut a valaha a kakas szóra. Óh gyávaság, be méltó lett a nemzet ilyen ostorra*“.

„Különben a nemzeti tétlenség ez éveiben — mondja ugyancsak ARANY LÁSZLÓ (id. m. 117) — hazafias lyránk ritkán szólal meg. Berzsenyi egészen elhallgat, Virág történelmi munkákkal s műfordításokkal foglalkozik, Kisfaludy Sándor saját régi beszélyeinek viszhangját pengeti tovább, Kazinczynál pedig a nemzetieskedés ellen csaknem ellenszenv fejlik ki“.

E lankadság, e némaság még inkább megérteti velünk azt az érdeklődést és hatást, melyet HORVÁTH ADÁM kelthetett a maga idejében a maga közönsége előtt, mely a nemzetnek legmagyarabb rétege volt s melyből akkor még nem vészett ki nemzeti hivatásának

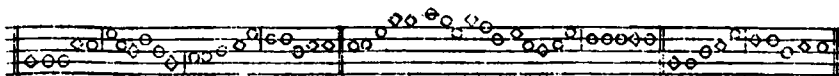

tudata. A *Rákóczi-nóta*-ról mondja ARANY LÁSZLÓ (id. m. 99), hogy „e százados rhapsodiának szövegében ne keressünk költői gondolatokat. Egy panaszos fölajdulás az egész, nincsenek benne se nagy eszmék, se költői képek“. Ne keressük hát HORVÁTH ÁDÁM politikai énekében sem a költőiséget, hanem igenis egy kor legmagyarabb köre életösztonének keserű humorban való, óvatosságában is dacos megnyilvánulását, a sokat szenvedett magyarságnak egy évszázad mögül máig elható, fojtott jajszavát. Jajszó ez is, mint a primitív szövegű *Rákóczi-nóta*. Ez is „egy szentelt fájdalom“, tehát: „kincs“.

Kincs. Tehát megérdemli az a már anekdotákban kallódó furcsa ének, hogy történetével foglalkozzunk, annál is inkább, mert így, amelyben foglaltatik, amaz egész énekgyűjteményre nézve is fontos irodalomtörténeti eredményre jutunk a kutatás folyamán.

Ha az Anekdotakincs-beli versszöveget összehasonlítjuk avval, amit a „Hát Isten néki“ kezdetű énekből ARANY LÁSZLÓ idéz, azonnal látjuk, hogy a kettő között nagy eltérés van. Nem csoda, ha az élőszó útján fönmaradt adomaszöveg már módosult, megváltozott; de sehogysem tartható hiteles szövegnek az sem, amelyből ARANY LÁSZLÓ merített. Hiszen nála már a második sor olyan anakronizmus, amelyent HORVÁTH ÁDÁM nem írhatott: „*Bécs után* úgyis minket ver a német a szolgálnéra“. Csak később, 1848-ban, a világszabadságért rajongó demokrata pesti fiatalságnak fájt az, hogy a „német“, az abszolút uralkodó, Bécsét is „szolgálnéra veri“ s csak még később Deák Ferenc hívei sürgették Ausztria számára is az alkotmányt. Ellenben HORVÁTH ÁDÁM magyar nemeseinek szemében csak a „nemes magyar nemzet“ szabadsága volt a cél s részben félelmes, részben megvetett idegen volt előttük az egész Bécs mind császárostúl, népestül. Nem ismerte hát ARANY LÁSZLÓ sem a szóban levő ének eredeti szövegét, amint nem ismeri azt — majd meglátjuk — egyetlen irodalomtörténetírónk sem, ámbár bizonyára mindeniknek volt már kezében HORVÁTH ÁDÁMnak az a kézírata, melyben az eredeti hiteles szöveg megvan. Mielőtt hát erről többet szólnék, itt közlöm ezt az eredeti, hiteles szöveget (I. M. T. Akadémia Könyvtárában: *Kézirat-tár*, frók 8. r. 48. sz.).

+ * Stajer tánc.

Hát Isten néki! kapjunk rá, szokjunk rá a' Német tánczra a' Német
[tánczra,
Úgy is már régen meg nyertek, rá vertek a' szolga lánczra, a szolga
[lánczra,

A' Muzsikás nem ismeri, nem veri a' mi hurunkat a' mi hurunkat,
 'S ha Stajert húz, mit pengessük? jobb vessük el sarkantyunkat el
 [sarkantyunkat.

Szánd meg Árpádom! szánd Unokádat
 Tartsd meg ez véren szerzett Hazádat.

Már régen érzem, a' Nagy Sas', a' Kakas körme mivé tett?
 Hogy Stajer végzi a' nem rég vig vendég-hozta Minétet.
 Nyalka csizmám elrombolja pór szolgál-sarú formára,
 Fűzött topányom' el nyírte, 's ütötte tzipó kaptára,
 Szánd meg Árpádom! még Unokádat.
 Tartsd meg etc.

Isten úgy látszik el vette le tette Szent kezit rólunk.
 Panaszkodunk, de mind írva, mind sirva hijjába szállunk,
 S hogy gyávaságunk büntette, jól tette: igaz Bíróra
 Találunk benne; méltó kett e' nemzet ilyen ostorra;
 De szánd meg Árpád! még unokádat,
 Tartsd meg ez etc.

HORVÁTH ADÁM mint nemcsak szövegíró, hanem dallamszerző is, énekei kéziratában pontosan megjelölte, hogy hol az ő szerzeménye a dallam vagy a szöveg vagy mind a kettő: „A' magaméit a' másokéitól + és * jelekkel klömböztettem; a + jelesseket egészen... magam tsináltam; a * jelesseknek pedig ének hangjai, a' mint mondják Nótáji vagy Ariáji a' magam' munkája: és így a' hol mind a' két jel van, mind a' vers, mint a' Nota az enyim . . . A kotákban a' rövid hangok o a hosszúktól ◇ meg vagynak különböztetve“. (L. M. Tud. Akad. Könyvtárában: Kézirattár, Írók 8-r. 48. sz. e) lap.) Ez ének előtt a kéziratban ott van mind a két jel: + *, tehát nyilvánvaló, hogy mind a szöveg, mind a dallam HORVÁTH-é. Meg is jegyzi különben, hogy: „Ennek . . . az Ariáját is szokatlan majmolással magam tsináltam vagy is travestaltam“ (M. T. Akad. Könyvt. Kézir. Írók 8-r. 48. sz. 22—23. l.). Tévedés tehát az *Anekdotalincs*-nek azon állítása, hogy HORVÁTH kész nótára, „a strassburgi minét nótájára“ írta volna ezt a verset. Ami a tartalmát, eszméjét illeti, nem egészen helyesen fogja föl ARANY LÁSZLÓ úgy, hogy az csak a „németes művelődés ellen“ szól. Nem! Élesebb, súlyosabb ennek a nótának a vágása. Ez a nóta a német nemzetiségű uralkodónak magyarelnyomó politikája ellen szól s a magyaroknak német uralkodójuk előtt való meghunyászkodása ellen. Igaz, hogy HORVÁTH ADÁM szittya módra csimbókba kötve hordta haját s azok közé tartozott, akik a magyar viseletet is a magyar lélek el nem maradható jelének tartották; mégis a *Stajer Tánc*-ban sokkal komolyabb veszedelem ellen küzd.

mint a német viselet vagy tánc vagy egyéb szokások ellen. Sokkal merészebb célért izgat, mint a sarkantyús csizma hordása. Olyant mond szép hegedűszóban, amiért Bacsányinak Párisba kellett menekülnie Bécsből Napoleon hadainak kitakarodtakor. Napoleonnak a magyar nemzethez intézett kiáltványának egy-egy példánya gyakori a dunántúli familiák levelei között; lemásolta és híven őrizgette öregapám is, HORVÁTH ÁDÁM unokaöccse. A vidéki nemesek között sokan voltak olyanok, akik kárnak tartották a magyarság természetes ellenségeiért, a német uralkodókért hozott áldozatokat. Hogy nem valóságos német tánc miatt gúnyolódik HORVÁTH ÁDÁM a *Stájer Tánc*-ban, mutatja azt a harmadik sor: „A muzsikás nem ismeri, nem veri a mi húrunkat“. Más berekben másképp szól az ének! Az a „muzsikás“ nem kódorgó kintornás, hanem maga a bécsi császár, aki nem ismeri a mi szavunkat, lelkünket, nem érti nyelvünket, nem ért bennünket. Német ő, ezért akar minket is németté tenni. Nosza, tegyük félre a magyar büszkeséget és táncoljunk úgy, ahogy ő húzza! „Ha stájeret húz, vessük el sarkantyúnkat!“ Tegyük le magyar nemzetiségünket! Már régóta érezhetjük, hogy a „nagy sas“, vagyis a német miatt és a „kakas“ vagyis, a francia miatt mivé lettünk, milyen nyomorúságot hozott a német elnyomás és a franciák elleni háborúk! Előre lehetett tudni, hogy „stájer tánc végzi a minétet“, német tánc lesz a francia tánc vége: először a francia táncoltat meg bennünket, kivel a német dinasztia miatt szembe kerültünk, azután pedig táncoltat bennünket a franciáktól a mi segítségünkkel megszabadult hálátlan német, a „Burgenland“ mai gazdáinak testi-lelki ősei! Napoleon csillaga letüntével nyakunkon a német iga. Az efféle német tánc a nyalka csizmából pór szolgasarút csinál, nemesi jómódunkból, szabadságunkból szegénnyé, szolgává tesz bennünket. A magyar fűzött topánt német cipőkaptára erőlteti, az ország kormányzását nem a magyar alkotmányhoz szabja, hanem a bécsi abszolutisztikus kaptafára üti. De megérdemeljük, hogy Isten így verjen bennünket; hiszen csak siráncunk, könnyöngünk, holott az uralkodó a szép szóra úgysem hajt, mi pedig a cselekvésre, ami Árpád unokáihoz illett volna, *gyávák* voltunk. Isten csak „*gyávaságunkat*“ büntette“. Hej, a csimbókos poéta, a kuruc énekek éneklője, gyűjtője, terjesztője — *így* értette azt a csúfolódó stájeres nótát. *Így* értették azt az őt hallgató borozó, búsuló magyarok. S ha *így* értették, nem ráemlékeztek-e Napoleon kiáltványának egynéhány év előtti szavaira: „Semmit sem kívánok én tőletek, egyedül csak azt akarom látni, hogy szabad és valósággal független Nemzetté legyetek. Az Ausztriával való szövetségtek volt a Ti szerencsétlenségtek főbb oka. Ausztriáért folyt a Ti véretek messze országokban és legbecesebb javaitok büntetlenül annak örökös tartományai miatt voltak feláldozva. A Ti Országotok tette az

Ausztriai Birodalom legszebb részét; és mégis úgy nézték Hazátokat, mint valamely meghódoltatott tartományt, olyan indulatok és mellékes tekintetek által igazgattatván mindeddig, melyek Ti reátok nézve idegen természetűek voltak. Vannak még Ti nektek nemzeti tulajdon erkölceitek, vagyon nemzeti nyelvek és dicső eredeteteknek régiségével méltán dicsekedhettek. Szerezzétek vissza nemzeti lételteket, legyetek újra, a kik valaha voltatok! Válasszatok királyt magatoknak, olyan királyt, a ki Ti értetek országoljon, a ki Hazátoknak kebelében Ti közöttetek lakjék és a kit Ti polgártársaitok, katonáitok végyenek körül“.

Hogy a *Stájer Tánc* csakugyan Napoleon kiáltványának viszhangja, illetőleg azon elégedetlenségé, melynek egyik következménye Napoleon kiáltványa lett, azt magának HORVÁTH ADÁMnak egy másik énekével még inkább bizonyíthatjuk. KAZINCZYNak írja 1814. aug. 25-én, hogy a *Stájer Tánc* tulajdonképpen egy „scéná“-nak, egy jelenetnek az első része. A scéna második része egy másik ének, mely felelet az elsőre. A *Stájer Tánc*-ra felelő éneket abban a levélben meg is küldi KAZINCZYNak, nem politikai célból, hanem csak avval az ártatlan kérdéssel, hogy: „Hát ez nem Trochaeus-e?“ A *Stájer Tánc*-ot egy olyan magyar mondja, aki HORVÁTH szerint már lemondott minden reménységéről (KazLev. XII: 43), a rá való felelet pedig Napoleon szájába van adva. Itt közlöm most ez éneket a KAZINCZYNak küldött szövegből; úgy olvassuk hát azt, mint Napoleon választát a *Stájer Tánc*-ra, helyesebben: mint HORVÁTH ADÁMnak Napoleon álarca alatt mondott választát:

Nem Minétre lépek én, Szökni szoktam Ekuszénn,
Sok tsatám', vitéz nevem' Ez nyerte meg velem:
Sőt ez adta Thrónusom', Bétsi Herczeg Asszonyom':
Szerszem elne, friss kezek Által épül a' Remek.

—
Nem Minét hozá tehát A' Stájer litaniát;
De mind Te jó Magyarom! Mind Ipam, mind Sógorom;
Hogy velem ki szálltatok, Ekuszét ugrottatok:
'S ki fitzamlá lábatok, Bankóra szorúztatok:

—
Tudsz e Sánta! érzeni? — Sorsod' az elébbeni
Sok erőltetés, kozák, 'S kontra táncz határozák.
Meg tsumósodott a' vér, Meg rekedt az arany ér:
A' Podagra meg lepott, Bétsi-bankó-lábra tett.

—
Már neked tsak Stájer jó; Mellyben nints mutatio:
Szokj hozzá szegény Nemes! Másra nem vagy érdemes;
Egy 's közös a' Musikás, Egy a' szála, táncz se más.
Ha tsak egy régi lejtő Nem lesz a' bú felejtő.

Midőn a hatalom üldöz egy-egy eszmét, akkor az csak rejtőzve, bujkálva, példázatokban, allegóriákban, el is magyarázható célzásokban nyilvánul meg irodalmilag. Az egykorú rokon lelkek megértik a szinte rabnyelven szóló író, de későbbi korokban már csak kortörténeti elmélyedéssel tudunk az efféle irodalmi műnek értelmébe s kortörténeti értékébe behatolni. Ne sajnáljuk hát a fáradságot arra, hogy teljesen megértsük azt a Napoleon szájába adott éneket is.

A *minét* a franciák enyelgő, csendes, lassú tánca.

Kezdődik a minét. — Három gavallérral
Három deli dáma kiáll szép manérral:
Franciás táncokat kezdik főhajolva,
Folytatják páronként viszontag másolva.
Sétáló lábokkal Z betűt ejtenek,
Egymásnak oldalvást suhanva lejtene.
Mint midőn szerelmes görjércéje megett
A dagályos kakas érezvén meleget,
Enyelegve játszik, taróját berzeszti,
Oldalt forog, tipeg, s szárnyát leereszti:
Így tesz a gavallér itten a dámának
Kényes tempójára a francok táncának.

(CSOKONAI: Dorottya II.)

Az *ekuszé* < francia *écoussaise*, gyors, eleven tempójú tánc volt: „ein Gesellschaftstanz, welcher in kurzen Touren von einer ziemlich lebhaften Musik im Zweivierteltakt begleitet wird . . . Von Frankreich kam er nach Deutschland, wo er früher meist die Bälle eröffnete (BROCKHAUS: Lex.). Napoleon tehát a szájába adott vers első strófájában a stájer táncos magyar nemesnek arra a mondására vág vissza, hogy a franciák hadjárata *minét* lett volna. Nem *minét* volt — mondja Napoleon — nem afféle lassú lépegetés, hanem valószínű ugró (szökő) *écoussaise*, vagyis csupa gyors, eleven mozdulat. A gyors hadi mozdulatokkal nyertem meg sok csatámat, vitézi hírnevemet, császári trónomat, osztrák főhercegnő feleségemet. Mert *szerszem* azaz serény elmével, friss kezekkel, azaz gyors cselekvéssel lehet csak remeket alkotni, nagyot elérni. Nem a minét lett hát a bajod, te magyar, hanem az *écoussaise*, az én modern hadi tudományom! Te is, jó magyarom, meg ipam is, Ferenc császár, sógorom is, Károly főherceg, velem próbálkoztatok mérkőzni abban a hiszemben, hogy csak minétet kell járnotok, de bizony *écoussais* kellett ugranotok s abba befeliamodott a lábatok Győrnél. Az én hadi tudományommal akartatok versenyezni, de bizony vereség lett a vége. Oktalanul ellenálltatok nekem s a vége az lett, hogy „bankóra szorultatok“. (*Bankó* Dunántúl nemcsak *bankó*cédulá'-t, *papirospénz*-t

jelent, hanem „mankó”-t is: tehát a „bankóra szorútatok” kettős értelmű. Igazi értelme az, hogy a franciákkal szemben céltalanul kifejtett ellenállás, a mintegy provokált vereség, veszteség okozta a pénz romlását, a devalvációt.) „Tudsz-e, sánta, érzeni?” — kérdi gúnyosan Napoleon — Sorsodat eldöntötte a kozáktánc, kontratánc (tudjuk, mit jelent HORVÁTHnál a „tánc”), vagyis az „előbbeni sok erőltetés”. Megerőltetted magadat abban, hogy a bécsi császárt védelmeztél ellenem s úgy méltán tönkre mentél. Belebetegedtél, „megrekedt az arany ér” benned, azaz aranypénzed, jó pénzed elfogyott, s olyanforma podagra esett beléd, — megint szójáték a „bankó”-val — hogy „bécsi bankó”-ra jutottál. Ilyen elgyengült inúnak már csak a tipegős-topogós, tunya stájer tánc való (vö. CSOKONAI: Dorottya II.), az ilyen elgyengült nemzetnek csak a német előtt való teljes meghódolás való, az olyan egyhangú politikai élet, „melyben nincs mutatio”, nincsen „változás”. „Szokj hozzá, szegény nemes: másra nem vagy érdemes” — hiszen nem hallgattál a kiáltványomra, holott elmaradhatott volna vereséged, megszabadulhattál volna a német elnyomástól. Most ehon van: „egy s közös a muzsikás”, egy zsarnok bír téged az Ausztriai Birodalom többi népeivel. „Egy a szála”, nincsen külön, független Magyarország, hanem benne vagy a nagy birodalomban. A „tánc se más”, a te táncod sem lehet más, mint a többi ausztriai népeké: nem lehet neked a többitől eltérőleg alkotmányod, szabadságod. „Hacsak” — rendkívül nyomós ez az utolsó sor — „hacsak egy régi lejtő nem lesz a búfelejtő”, azaz: hacsak búbánatod elűzésére megint el nem kezded egyszer lejtetni a régi büszke magyar táncot (tudjuk, mit jelenthet ez a tánc, ez a „lejtő”), hacsak meg nem újítod megint a régi harcot . . . azt, amelyik egy emberöltő múlva csakugyan föllángolt s amelynek parazsát már a csimbókos poéta élesztgette.

Hát bizony megértették, így értették ezeket az énekeket HORVÁTH ADÁM barátai. De megértették ellenségei is. Megértették azok, akiket Kresznerics följegyzése szerint *füles baglyok*-nak hívtak, báró Orczy Lőrinc pedig *sekrestyések*-nek szokott nevezni: a „geheime Polizei emberei” (KazLev. XII: 475), a besúgók. 1814. dec. 7-én ezt írja HORVÁTH ADÁM a kérdezősködő KAZINCZYNak: „Kedves Barátom! — Relatum est S[uae] Serenitati in Comitatus Zaladiensi et Simigiensi certas cantilenas sufflamminatorias publice decantari, earumque Auctorem esse Adamum Horváth, qui in Comitatu Zaladiensi residet, bona vero et in Simigiensi possidet; et qui sub novissima congregatione Comitatus Gömöriensis notabilem renitentiam exhibuit: hisce proinde committitur D. Vestrae, ut sub manu investiget, an revera similes cantilenae, qualis est haec / in illo Comitatu decantentur et an illarum Auctor est dictus Adamus Horváth... de compertis relationem factururus etc. etc. Josephus Palatinus. — Ez a’

parantsolat jött October elején a' Somogy és Zala Vármegyei Ord. Vice Ispányokhoz, a' mint Somogyban (mivel ott éppen Bajomban kellett történnie a' kéz alatt való Investigationnak) meg tudhattam, a' Stilus talán különböz valamit, de a' veleje ez; a' provocatuma pedig egy Stajer tánczi Magyar Ének: *Hát Isten neki! kapjunk rá, szokjunk rá a' Német tánczra*; etc. de a' melly az által írásban *el van rontva*: Én már neked irtam azolta, miolta ez történt, de mivel az illyesek, a' mi sem barátságunknak, sem Levelezésinknek nem tárgyai: másra bízom, hogy ez éránt Téged tudósítson; 's mivel leveledbül látom, hogy az a' más azt nem tette; im! én meg küldöm mind a' parantsolat' mi voltát, mind a' Zalai Administratorhoz, azután, midőn már a' Relatiók fel is mentek, írott Leveletem". (KazLev. XII: 241—242.)

A följelentés tehát úgy szólt, hogy: „Zalában és Somogyban nyilvánosan énekelnek bizonyos bujtogató énekeket, s azok szerzője HORVÁTH ADÁM, ki Zala vármegyében lakik, de Somogyban is vannak birtokai, s ki Gömör vármegye legutóbbi gyűlésén nevezetes ellenszegülést tanúsított. Egy ilyen bujtogató ének a /. alatt csatolt, melyről HORVÁTH ADÁM leveléből láttuk, hogy azonos a *Stajer Tánc*-cal. Nem volt tréfa ez a följelentés egy magyar író ellen abban a korban, melyben az írók kis seregében ott voltak intelmül a Martinovics-összeesküvésnek hosszú rabságot viselt áldozatai. Lett is nagy megdöbbenés a vármegyében. Mint SÁRKÖZY ISTVÁN írja, HORVÁTH ADÁM „dolga Somogyba meg lehetössen ütött“ (KazLev. XII: 397). Még írni sem mer róla szabadon, csak azt ígéri, hogy „rövid nap az investigatio felől *esméretlen kézzel*“ küld tudósítást KAZINCZYNAK (uo.). Mikor pedig ír neki e dologról, lelkére köti, hogy elolvasás után tegye el „bátran a' helyre, melyhez hajdan az én kedves Blumauerem egy szép ódát intézett“ (KazLev. XII: 554. — Blumauer tudniillik azt a helyet tisztelte meg ódájával, ahová a császár is gyalog jár.).

Hát HORVÁTH ADÁM mit tett? Azt, amit a befolyásos besúgók és az ellenséges államhatalom ellen tennie kellett: igyekezett a gazok eszén túljárni. Kapta magát, ötödfélszáz éneket magában foglaló gyűjteményéből kiválasztott negyvenhét darabot, köztük a följelentés és nyomozás különös tárgyát, a *Stajer Tánc*-ot, „mely neki vétkül tulajdonítottatott (SÁRKÖZY, KazLev. XII: 397), és köztük a rá válasz „Nem minétre lépek én“ kezdetűt is. Ezt a negyvenhét darabot összeszerkesztette kóták nélkül kisebb gyűjteménnyé, e gyűjteménynek a „*Magyar Arion*“ nevet adta és a nyomozó hatóság rendelkezésére bocsátotta.

Köztudomású, hogy a *Magyar Arion* kézírata a M. Tud. Akadémia Könyvtárának kézírattárában van (Írók 8-r. 48. sz.) Hogy pedig ez a *Magyar Arion* csakugyan azonos az *Ötödfélszáz Énekek*-ből

kiválasztott negyvenhét darabbal, ez nemcsak abból bizonyos, hogy aki a *Magyar Arion*-ba belenéz, megleszi benne az *Ötödfélszáz Énekek* negyvenhét darabját, hanem abból is, hogy a *Magyar Arion* műfaji mivoltát az elébe írt bevezetésben maga HORVÁTH ADÁM ugyanazon szavakkal magyarázza, mint egyik KAZINCZYHOZ írt levelében annak a negyvenhét éneknek összefüggését, melyeket a nyomozó hatóságnak adott át s melyeket később gróf AMADÉ ANTALNAK ajánlva ki akart nyomtatni. Így vannak az említett levélnek ez énekekről szóló sorai: „*azok, vagy is azok közül 47, ... egy Drámát mutatnak, az idő' egységére nézve anomaliát, egyéb aránt a' régi Chorusos Tragoedia és mai Opera közt közép szabását, az Insurrectiotól fogva Napoleon' le aláztatásáig*“ (KazLev. XII: 526). A közltem két énekből láttuk, hogy ezek a *Magyar Arion*-ba foglalt énekek tulajdonképpen helyzetdalok, más-más személy szájába adva, néha egyik a másiknak mintegy felelve, s ezért nevezi HORVÁTH ADÁM e gyűjtemény egyes részleteit *scénák*-nak, az egészet pedig valami operaféle színjátéknak, Napoleon bukását föltüntető *tragédiá*-nak. Azt is látjuk azonban, hogy a *Magyar Arion* nem külön műve HORVÁTH ADÁMNAK, hanem csak egy bizonyos tervszerű egymásutánba rakott része, csak egy ötöde az *Ötödfélszáz Énekek*-nek. Ebben van tehát az irodalomtörténetíróknak HORVÁTH ADÁM énekgyűjtemény-kéziratairól való egyik tévedése, hogy kivétel nélkül mind azt hiszik, azt írják, hogy a *Magyar Arion* valami *külön műve, külön énekgyűjteménye* HORVÁTH ADÁMNAK. Régi életrajzírója, GARDA SAMU is azt írja tévesen, hogy „*azt a két dalgyűjteményét kérték fel Bécsbe*“ (id. m. 116). Legújabb tárgyalója, HORVÁTH JÁNOS is azt jegyzi meg, hogy az *Ötödfélszáz Énekek* akadémiai és brassai példányán kívül van még HORVÁTH ADÁMNAK „*ugyancsak 1814-ből való Magyar Arion c. kéziratot hangjegyes (!) verskötetét*“ (id. m. 84). Dehogy „hangjegyes“ verskötet! A *Magyar Arion* a csakugyan „hangjegyes“ *Ötödfélszáz Énekek* darabjainak egyik *hangjegytelen, részleges példánya*.

De térjünk vissza, lássuk, mi lett a készülődő „nóta“-perből. SÁRKÖZY ISTVÁN azt írja KAZINCZYNAK 1815 júniusában, hogy „a felküldetett copia nem egyezett azzal, a mi originalis névvel lértsd: azon a címen, hogy az az *eredeti* oda fel találtatott“ (KazLev. XII: 554). Tehát a *Stájer Tánc*-nak az a szövege, melyet a besúgó szolgáltatott be Bécsnek, más volt, mint az a szöveg, melyet HORVÁTH ADÁM küldött föl a *Magyar Arion* gyűjteményben. Előre is gyaníthatjuk, hogy az a szöveg volt az ártatlanabb, melyet az öreg poéta prezentált. És mit szólt erre a különös különbözésre az üldözött magyar? Természetesen azt, amit KAZINCZYNAK is írt, hogy tudniillik az ő éneke a följelentő példányában „*az által írásban el van rontva*“. Bizonyos, hogy száztizennégy esztendővel ezelőtt én szó nélkül elhittem

volna ezt a mentségét „Ádok“ urambátyámnak, már csak azért is, mert *Hollósi Somogyi Éva* néném fölötti *bucsuztatója*-ban azt kívánta a dédapámnak, hogy Isten szaporítsa el a nemzetségét — ebben az áldásban pedig én is benne voltam. Bizonyos, hogy én akkor a derék szittya HORVÁTH ADÁMnak adtam volna igazat, nem az Árpádtól elfajult besúgónak. De most száz esztendőnél is később? Mikor már ott vígad ama bíró előtt, akihez szép nyári vasárnapokon a fehér templomokból föl-fölszáll a HORVÁTH ADÁM szerzette ének:

Isten, a roppant egeknek
Böles, erős alkotója;
A lételnek és letteknek
Hatalmas fenntartója;
Te, képzelhetetlen nagy,
Örök és végtelen vagy;
Együtt mélység és magasság,
Tiszta, fénylő világosság!

Csak a sötétség hitlen emberei előtt kell a mi „szájunkra zabolát vetni“, de a „tiszta, fénylő világosságban“ ítélő bírótól nem kell HORVÁTH ADÁMOT féltennem s megmondhatom jó ember kára nélkül azt is, ha a *Stájer Tánc*-nak nem a HORVÁTH ADÁM által Bécsbe küldött szövege volt is az eredeti, a hiteles.

A *Magyar Arion*-ban (VII.) a következő szöveget találjuk:

Hát: Isten néki! kapjunk rá, szokjunk rá, a' Német tánczra:

Béts után úgy is minket ver a' fegyver a' szolga lánczra
A' táncz mester nem isméri, nem méri a' mi hangunkat;
Tsoszthatót vér, ne pengessük hát, vessük el sarkantyunkat.
Szánd meg Árpádom! szánd Unokádat,
Tartsd meg ez véren szerzett hazádat.

Már a' Rábán túl a' Nagy Sas', a' Kakas' körme mivé tett,
Stájer táncz végzi a' manifestummal kezdett minétet.
Nyalka tsizmám' el-rombolja pór szolga-saru formára,
Fűzött topányom' el szabta *Francia* cipő kaptára:
Szánd meg 's a' t.

Isten úgy látszik el-vette, le tette Szent kezit rólunk,
Agyarkodunk, 's egy francz kommandó szóra futva harczolunk:
Az orosz lány is így futá valaha a' kakas szóra;
Oh gyávaság! be méltó lett e' Nemzet ilyen ostorra.
De szánd meg Árpád még unokádat. 's a' t.

Dőlt betűkkel én szedtettem azokat a részeket, amelyek különböznek az imént látott szövegtől, melyet — mint mond-

tam — szintén HORVÁTH ADÁM keze írása után közöltem. Hasonlítsuk most össze a kettőt. Ebben a másodikban „*Bécs után*” ver minket a szolgálnéra a *fegyver*“, tehát nyilvánvalóan arra a veszedelemre céloz, hogy Napoleon fegyvere előbb Bécset hódoltatja meg, azután minket, magyarokat. Itt a másodikban már nem *stájert* húz a muzsikás, hanem „csosztatót” vagyis francia táncot ver a „táncmester” vagyis Napoleon. „Már a *Rábán túl* a nagy sas!” — világos, hogy itt nem az osztrák sasról van szó, hanem Napoleonról, aki betört az országba s a Rábán túl Győrt támadta meg. Milyen kárt okozott a francia kakas körme: „manifestummal”, az 1805-diki kiáltvánnyal csábított bennünket a hűtlenségre, de annak a vége „stájert tánc”. Nem „*cipő*-kaptára ütötték a mi fűzött topánunkat, hanem „*francia cipő*-kaptára” szabták — nyilvánvaló tehát, hogy nem német, hanem francia uralom ellen szól az ének. Nincs itt a másodikban szó arról, mint az elsőben, hogy a mi bécsi uralkodóinknak „panaszkodunk, de mind írva, mind sírva hiába szólunk”; e sor helyett az az önbeismerés van a másodikban, hogy „agyarkodunk”, pártoskodunk, renitenskedünk, de „egy francia kommandó-szóra elfutunk”, nem vagyunk elég vitézek a fene franciával szemben. *Ebben* van a mi „gyávaságunk” s ezért szánhatja Árpád az ő mostani unokáit. Ime — olyan franczia-ellenes ez a második szöveg, amilyen német-ellenes az előbbi; olyan Napoleon-ellenes ez, amilyen Ferenc-ellenes amaz. Melyik mármost az eredeti?

Meg lehet ítélni ezt egyszerű szövegkritikával is, a két példány stílusának összehasonlításával. Ez ének olyan mesterséges rímeléssel van írva, hogy minden szak négy sorában az első nyolc szótagos szakaszok rímelnék a rájuk következő három szótagos szakaszokkal:

Hát Isten néki, kapjunk rá,
szokjunk rá . . .
Úgyis már régen megnyertek,
ráverték . . .
A muzsikás nem ismeri,
nem veri . . .
Ha stájert húz, mit pengessük?
Jobb, vessük . . . stb., stb.

Ez a rímelhelyezés az elsőnek közölt példányban (I.) végig pontosan meg van tartva, de nem úgy az *Arion* példányában (II.). Ime:

- I. Hogy stájert végzi a *nem rég*
víg *vendég*-
hozta minétet . . .
II. Stájert tánc végzi a *manifestummal* (!!)
kezdett minétet . . .

- I. Panaszkodunk, de mind *írva*,
mind *sírva*
hiába szólunk . . .
- II. Agyarkodunk s egy franc *komman-*
dó-szóra (!!)
futva harcolunk . . .

Bizonyos tehát, hogy a *Stájer Tánc*-nak e két szövege közül az első az eredeti, a második pedig — hogy HORVÁTH ADÁM szavaival éljek — „az általírásban el van rontva!“ Még pedig különös módon olyan két helyen van elrontva, ahol a rontás a német-ellenes verset francia-ellenessé teszi. Ez a francia-ellenessé rontott (vagy éppen hogy javított) szöveg: az *Arion*-beli szöveg, vagyis az a szöveg, amelyet a spiclitől, policájtól, főhercegtől, császártól szorongatott szerző a maga mentségére, magyar fejének, jószágának némettől való mentésére húzott elő az asztalfiából, hogy kiszúrja vele a nyomozók szemét. Nyilvánvaló tehát, hogy az *Arion*-beli szöveget nem szóról-szóra írta ki HORVÁTH ADÁM az *Ötödfélszáz Énekek* eredeti példányából, hanem célzatos változtatással. Így érthetjük meg azt is egészen, hogy a *Stájer Tánc*-nak az a szövege, melyet az áruló fűtytyentett be Bécsnek, miért nem egyezett avval, amelyet a vádlott küldött oda föl jobbágyi hódolattal. Valahol a bécsi levéltárak átkos emlékü titkai között bizonyosan megvan az a példány, mely a besúgótól való. Én nem járok utána, de bizonyosra veszem, hogy HORVÁTH ADÁM műveinek kritikai kiadásába jobban beleillenék a besúgónak az a szövege, mint magának HORVÁTHnak saját kezével írott, *Arion*-beli szövege. Sőt nem csak az *Arion*-beli, hanem az is, mely az *Ötödfélszáz Énekek* akadémiai teljes példányában és a brassai példányban is megvan. Ha ugyanis összehasonlítjuk a *Stájer Tánc* *Arion*-beli szövegét az *Ötödfélszáz Énekek* ama két példánybelivel, mind a három helyen szóról-szóra ugyanezt leljük. Az *Ötödfélszáz Énekek* teljes példánya, mely a M. T. Akadémia Könyvtárának kéziratтарыában *Írók* 8-r. 46. sz. alatt őriztetik, HORVÁTH keze írása, ez HORVÁTHnak magának a példánya volt. *Ebből* a példányból tehát csakugyan hiven, csakugyan rontás nélkül írta ki a Bécsbe küldött *Stájer Tánc*-ot. *Ebből a példányból*.

De — itt térek rá az irodalomtörténetírók másik tévedésére — van ám az *Ötödfélszáz Énekek*-nek egy harmadik példánya is, ugyan csonka példány, hiányos. Ez a példány szintén HORVÁTH ADÁM keze írása, benne vannak a kóták is. Ez a hiányos példány szintén az Akadémia Könyvtárának kéziratтарыában őriztetik, de olyan jól őriztetik, hogy valahogy könnyen meg ne találják. Össze van ugyanis kötve a *Magyar Arion* kéziratával s az összekevert két kézirat olyan gondosan van bekötve, hogy címlapul szépen előre van téve a *Magyar*

Arion címlapja, mintha ez volna címlapja az egész kötetnek. Mármost, aki az így bekötött csomót kinyitja, annak a szeme mindjárt arra a címlapra esik, tehát azt hiszi, hogy amit a markában tart, az mind a *Magyar Arion*. Aki lapoz is a kötetben, az lát benne persze hangjegyeket is abban a részben, amelyikben nem a hangjegy nélkül kiírt *Arion*-beli darabok vannak, hanem az *Ötödfélszáz Énekek* hangjeggyel együtt összeírt darabjai. Az *Ötödfélszáz Énekek*-nek erről a példányáról semmit sem tud az irodalomtörténet — s ebből közöltem én itt a *Stájer Tánc*-nak amaz első szövegét, a csakugyan eredeti, hiteles szöveget, melyet még nem dolgozott át HORVÁTH ADÁM, hogy a fenyegető felségsértési pört kikerülje.

Az inkriminált *Stájer Tánc* átdolgozásával már el is volt hátrítva a veszedelem. Hogy pedig az átdolgozott szöveg beadása mellett még mivel menthette magát a háborgatott énekes, az kitűnik abból a levélből, melyet a nyomozással szintén megbízott, de azt nagyon gavallérosan folytató zalai főispánhoz, gróf AMADE ANTALHOZ intézett 1814 nov. 11-én, akkor, mikor barátaitól már megtudta annak „kedvező vélekedését elárultatásbeli baja eránt”. „Azt a kedvező vélekedést — úgymond — volt ugyan nekem igazam várnom Excellentiád' tulajdon kinyilatkoztatásánál fogva: mert jól emlékezem, hogy nem talált Excellentiád énekimben olytant, a' mit el-ne-lehetne mondani még ott is, a' honnan jött a' parantsolat a' kéz alatt való vizsgálás eránt”. Úgyesen utal arra, hogy az ő énekei a „drámás verselés” egyik neme, tehát az ő helyzetdallai nem a szerző érzéseit fejezik ki; s önérzetesen mutat rá a nemesi fölkeléskor írt buzdító énekeire. „Méltóztasson is Excellentiád el hinni, hogy, ha a' parantsolatban tsak az lett volna, hogy HORVÁTH ADÁM bujtogató Énekeket énekel, nyomba magam vittem volna el Ő Cs. K. Hercz.-hez mind azon énekeimet, mellyeket számosabbösszve jövéseken (noha kényszerítés nélkül ritkán) éneklettem: és elég bátor lettem volna az ízlés-tudományra utalni, hogy azokat az én számból mind úgy hallani, mint az én érzésimet, vagy tsak azokhoz illik, a' kik se játék színbe soha sem voltak, sem a' *Drámás verselés*' természetit nem ismerik . . . De midőn a' parantsolat így hangzik: *publice decantari*; ez már méltó figyelmet okozott bennem sajnálnom mind azokat, és meg rovatástúl féltennem, a' kik Énekimet hallották; Magamat nem volt mit féltennem: mert ha *Tyrtaeus*, a' kit *Poëta* léttére, maga a' *Delphusi* Isten rendelt hadi vezérül a' *Spártaiak*-nak: buzdító verseivel győzedelmet, és azzal magának örök hírt, tserfakoszorút nyert; az én nemesi felkeléskori, és több némelly alkalmatosságokra írtt Énekim, mellyek többek is, sikeresebbek is voltak, mint ama veszedelmeseknek nevezettek; ha nem tserfa, leg alább borostyán koszorút bizonyosan érdemlettek, inkább, mint pirongatást, vagy büntetést”. Bús beletörődéssel vallja, hogy kiöregedett már a

kuruckodásból, a pusztában kiáltozástól. „Volt az ideje, nem tagadom Excellentiád előtt, hogy nem csak erős szó szóllója voltam közönséges helyeken mind annak, a' mi Nemzeti, hanem még a' *Barátokat* is a' nagy *Scipió* példájára, ahhoz mértem: de hétszer-hét esztendő, melly többnyire a' leg-tüzesebb Vér-mérsékletet is meg tsilapítja, meg tanított, hogy a' Nap nem köteles az én óráim után járni, noha nem is törődik vele, ha én azt *hozzá nem igazítom*. Attól fogva tehát meg tartóztattam magamat mindentől, a' mi vetélkedést szülhet; el-elkülönöztem nem csak a' Nagy Világtól; de még a' kitsinynek is nagy részitül: halottak társaságába ereszkedem, azoknak, a' kik a' magasabb tudományokat írva hagyták; a' természet titkai bűvárjainak, mesterséges számvetőknek, 's más tudományos régi nagy embereknek: egyedül a' Vers-szerzést, és egy kevés igen tsendes gazdái foglalatosságot tartottam fen elmém' 's testi erőm' frissítésére“. (KazLev. XII: 245—6.) HORVÁTH ennek az önigazolásnak, melyben bátor őszinteség és óvatos bölcsesség mesterien elegyedik, ennek egyik példányát KAZINCZYhoz is megküldötte s arra nagy hatást tett. KAZINCZY, bár elég szigorú kritikusa volt a' tőle nagyon különböző HORVÁTH stílusának és egyéniségének, HORVÁTH háta mögött, tehát egészen őszintén, ezt írja DÖBRENTÉinek 1814 dec. 25.: „HORVÁTH ADÁM eránt a' Vármegyéhez parantsolat ment a' Palatinustól, hogy investigálja az Administrator [*Amade* gróf] Szalába, milyen bujtogató énekeket danolgat ő. *Originalis feleletet* ada az Administratornak, de szokása szerént felette hosszan. *Nagy tudomány, nagy eruditió van a' feleletben. Olly pajkos*, hogy azt mondja, hogy *azokat a' dalokat ott is élénkelhetnék, a' honnan a' parancs jött*“ (KazLev. XII: 281). Még nagyobb sikert ért el a' nyilatkozat AMADE grófnál hiszen nemcsak nem lett a' nyomozásnak tovább folytatása, hanem AMADE még azon is fáradozott, hogy kinyomatja a' *Magyar Ariont*. Örvend KAZINCZY az AMADE adta elégtételnek és kitüntetésnek: „Úgy hallom, Gróf AMADÉ a' Te ver-seidet ki akarja nyomtattatni. Ha ez való, úgy rendes lértsd: helyes, örvendetes dolog], hogy épen az használ, a' ki ártani akart. Bár mindég így fizetne Nemezis az árulóknak“. (KazLev. XII: 455.) Ez a' levél 1815 márc. 14-én kelt; június 13-án pedig nyugodtan írja már HORVÁTH KAZINCZYNak, hogy ő a' versek Bécsbe juttatásával és az ő nyilatkozattételével az ügyet elintézettnak tartja: „Ha valakit vádolnak, és bűnösnek találják; hoznak ellene ítéletet: de a' titkolt vádból [értsd: alattomos vádból], ha semmi sem sül ki, azt nem szokta követni absolutio — én hát világosabb ki menetit már nem is várom. Gr. A[MADE] való, hogy Énekimet ki akarja nyomtattatni, 's azt véltem, hogy az már munkában is van . . .“ (KazLev. XII: 525—6.)

Így menekült meg HORVÁTH ADÁM a' besúgóktól, a' policájtól, a' nótapörtől. De nem menekült meg az akkori nemzeti érzésű íróknak

egy másik félelmétől, a cenzortól. Az a mű, amelyben nem látott veszedelmet a vizsgálatot intéző gróf AMADE ANTAL, az a mű, a már átdolgozott tartalmú *Magyar Arion*, igenis veszedelmesnek találtatott egy hatalmasabb úr által, jobban mondva, hatalmasabb úrak szolgája által, a budai cenzor, tisztelendő MICHAEL ALOYSIUS TRENKA által: ő nem adta meg az engedélyt a *Magyar Arion* kinyomtatására. Miért? Talán még mindig német ellen bűjtogátónak találta? Dehogy. Az volt a baj, hogy nagyon is — magyar-ellenesnek és francia-ellenesnek gondolta. Imhol a végzése: „Opusculum Manuscriptum, cui titulus est: *Magyar Arion* . . . cum Auctor in textu cantilenarum miscellanei argumenti *Nobilitati Hungariae* ex suscepta contra Gallos, quos *frigida allusione passim Kakasok apellat*, expeditione redeunt *voces ignaviae plenas affingit*, Ductorem Expeditionis dehonestat, *Monarchas Napoleonis, tunc adhuc Imperatoris foederatos, immemor ejus, quod Summus etiam noster Princeps illi adversus Russos adstiterit cavilletur*; Eidem Napoleoni absurdam Confessionem (*Gyónás*) et absolutionem adscribat . . . ad Typum admitti non potest“. (KazLev. XIV: 21.) Tehát most meg az volt a bűn, hogy a magyar nemeseket gúnyolja és Napoleont sem kíméli a könyv, holott a mi felséges császáruk is segítette annak idején őt, a muszkák ellen. Írja pedig ezt a kifogástalan világnézetű TRENKA 1815 dec. 17-én, mikor Napoleon már meg is érkezett Szent Ilona szigetére — ipa urának, Ferenc császárnak, igaz örömére.

Nemcsak most hat humorosan TRENKA bölcsessége, hanem az volt a maga idejében is. KAZINCZY így ír róla HORVÁTHnak: „Ambár szívesen [értsd: szívemből] sajnálom, hogy triumphusod elmúlt, nagyon kaczagtam a' Cenzor háta s ítmányán [értsd: hátiratán], mellyel téged Verseidnek MSmával megajándékozni méltóztatott. És melly okoknál fogva tiltja a' Munka megjelenését! Leveled és ez a' czédula be fog menni Excerptáimba . . .“ (KazLev. XIV: 67.) De hiába volt nevetséges TRENKA, mégsem lehetett az ő tilalmát megmásolni. A nemes Amade még egy próbát tett ugyan az *Arion* érdekében (l. KazLev. XIV: 159), de — úgy látszik — sikertelenül. Igaza lett HORVÁTHnak: „vissza esett hát szegény Arion arra a' legelső Destinációjára, hogy Posthumus munka marad; hijjában ígertem meg a' Bétsi Investigationnak, hogy Typusban adom ki: — ott azonban a' kéz írás ellen, az érintett Declaratio mellett nem volt ki fogás“. (KazLev. XIV: 168.)

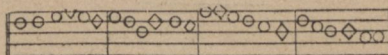
Említettem, hogy az *Ötödfélszáz Énekek* csonka példányában a *Stájer Tánc* még az eredeti szövegezéssel van meg, de a hiánytalanul ránk maradt példányban, abban, melyet az irodalomtörténétírók ismernek és használnak, már éppen úgy át van alakítva, mint a *Magyar Arion*-ban. Ebből megállapítható, hogy az *Ötödfélszáz Énekek*-nek, vagyis HORVÁTH ADÁM legbecesebb művének, ennek a hatalmas

énekgyűjteménynek, eredeti, hiteles szövegű példánya az, mely csonkán van, a tudósok előtt ismeretlenül, bolondul összekötve az *Arion*-nal. Az a példány pedig, mely teljes, az: a szerzőnek politikai üldöztetés miatt átdolgozott példánya. Ez az átdolgozás abban állt, hogy igyekezett a kurucabb szellemű énekekből elenyésztetni a német-ellenes színt.

Ennek az átdolgozásnak jellemzésére közlök még valamit az átdolgozatlan, csonka példányból, hogy lehessen látni, milyen viszony van az átdolgozatlan és az átdolgozott példány között.

Az eredeti példányban ez van:

Német-átok.

Verd-meg Uram Verd meg
Ebatta Németjét,
Országunk' szemetjét,
Kutya teremtetét!

Sem +, sem * jel ninesen ez ének előtt, tehát mind az ária, mind a szöveg „más csinálmányja“, vagyis — mint látjuk — igazi, régi kuruc nóta. Az átdolgozott példányban pedig ennek a helyén a kuruc dallam nélkül (hiszen az is áruló lehetne!) ez a szöveg van:

Travestaltt Francz átok.

Verd meg Uram verd meg
A' Világ Ostorát,
Sodomain felleg borittsa táborát
Zabolázd meg szent erőddel,
Vagy kergesd el vas vessződdel
Hatalmas kezedd.

Ezelőtt tíz évvel én betűről-betűre összevetettem az *Ötödfélszáz Énekek* ismeretlen eredeti és ismert átdolgozott példányát. Tanulmányt is készítettem róla, de azt a fiókomba dugtam, mert akkoriban ez a kettős biztatás serkentette a tudomány szolgáit: 1. Csak a kultúrfőlny menthet meg bennünket, tehát minél többet dolgozzatok! 2. Drága a nyomda, tehát minél kevesebb kéziratalkalmatlankodjatok! Fiókban tartogattam hát tanulmányomat, belenyugodván abba, hogy jó HORVÁTH ADÁM kézíratainak posthumus voltához jól illik

az én róluk szóló kéziratomnak posthumus volta. De az, aki a magyar tudományos munkásság eszközeinek megteremtésével korszakot nyitott meg, lehetővé tette a mi folyóiratunk megindulását és virágzását is. Így ennek lapjain, ime, világot láthatott az én tíz év előtti tanulmányomnak nagy része. Ezt az örömemet talán követni fogja egyszer az az öröm is, hogy világot lát majd nemsokára PÁLÓCZI HORVÁTH ADÁMnak száz évnél is régebb óta várakozó énekeskönyve, és ha világot lát, talán az én szerény értekezésemnek is hasznát fogja venni a kiadás rendezője.
